

Anna Walczak

Dobra przestrzeń biblioteczna : uwagi kilka

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy nr 1, 92-98

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

DOBRA PRZESTRZEŃ BIBLIOTECZNA. UWAG KILKA¹

Sukcesywnie zmieniają się formy działania bibliotek. Rośnie ich znaczenie jako instytucji, które udostępniają informację. Dostęp do informacji stał się jednym z podstawowych czynników decydujących o poziomie rozwoju społeczeństw. Przestrzeń bibliotek powinna być dostosowana do nowych zadań, aby mogły być one efektywnie realizowane. Należy przyjąć, że pod pojęciem przestrzeni bibliotecznej rozumie się przestrzeń wewnętrzną i otoczenie budynków, ich funkcjonalność i aspekt estetyczny.

We współczesnej architekturze bibliotecznej sprawą kluczową z uwagi na znaczenie dla organizacji pracy całej biblioteki jest wybór typu dostępu do zbiorów.

Zmieniają się użytkownicy bibliotek i ich potrzeby. Wszystkie budynki, w tym budynki biblioteczne, tworzone są z myślą o ich użytkowaniu przez ludzi, zasadne więc są pytania: jak budować, by użytkownicy identyfikowali się z przestrzenią o nadanej jej funkcji? jakie warunki trzeba spełnić w celu stworzenia przestrzeni bibliotecznej, która w najwyższym stopniu zrealizuje oczekiwania użytkowników? Problem nie jest nowy – już w 1929 r. Aleksander Birkenmajer, wybitny bibliolog i bibliotekarz, napisał w artykule o budownictwie bibliotecznym: „Każdy, kto ma zmysł do myślenia przestrzennego, zgodzi się, że dopełnić wszystkich [...] wymagań naraz nie jest zbyt łatwo” [Birkenmajer, 1929, s. 485].

Niezbędność współpracy architekta z bibliotekarzem w tworzeniu przestrzeni bibliotecznej jest oczywista. Na gruncie polskim jednym z pierwszych (oprócz wspomnianego A. Birkenmajera), który dostrzegł taką konieczność, akcentując równocześnie potrzebę analizy funkcjonalności budynku biblio-

¹ Tekst powstał w maju 2011 r.

tecznego, był, żyjący w latach 1881–1958, polski architekt i konserwator zabytków Jan Koszczyc-Witkiewicz [Jarecka, 1972], projektant oddanego do użytku w 1931 r. gmachu Biblioteki Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie i autor wydanej w roku 1939 książki *Budowa gmachów bibliotecznych*.

Współcześnie w procesie projektowania biblioteki ważne jest też zebranie opinii przyszłych użytkowników i okolicznych mieszkańców, bo prawidłowo rozpoznane potrzeby środowiska są warunkiem koniecznym dla stworzenia dobrego projektu biblioteki. Do zbierania opinii mogą służyć ankiety i konsultacje społeczne, a mieszkańcy powinni mieć wpływ na jakość otoczenia biblioteki. Warto wiedzieć, czy istnieją poglądy wspólne dla tych zbiorowości, które mają wpływ na kształt biblioteki i jakie są między nimi różnice.

Czy istnieje w tym zakresie komunikacja pomiędzy środowiskami bibliotekarzy, architektów i użytkowników oraz, co bardzo ważne, czy ma ona odbicie w procesie edukacyjnym bibliotekarzy i architektów? Konieczność takiej komunikacji podkreślał np. Elmar Mittler, niekwestionowany autorytet, profesor bibliotekoznawstwa w Uniwersytecie w Getyndze, dyrektor Biblioteki tegoż Uniwersytetu w latach 1990–2006, pierwszy przewodniczący LIBER Architecture Group, profesor honorowy Uniwersytetu w Moguncji i doktor honoris causa Uniwersytetu w Paryżu [Elmar Mittler].

Celem architektów jest stworzenie budynków, które oprócz cech użytkowych posiadają wybitne wartości estetyczne i wywołują u widza zachwyt. Zadaniem bibliotekarzy jest przygotowanie jak najdoskonalszego programu użytkowego, niezbędnego dla tworzenia nowych bibliotek, konsultowanie go z architektami i specjalistami różnych dziedzin oraz konsekwentne egzekwowanie w trakcie realizacji inwestycji.

Pod uwagę muszą być wzięte uwarunkowania takie jak: **środki będące do dyspozycji** – finanse, personel, lokalizacja; **typ budowy** – obiekt nowy, rozbudowany, adaptowany.

Jak poruszać się w gąszczu problematyki współczesnego budownictwa bibliotecznego, by nie było to kolejnym „odkrywaniem Ameryki”? Wśród międzynarodowych organizacji bibliotekarskich są takie, które posiadają w swej strukturze wyspecjalizowane działy zajmujące się budownictwem bibliotecznym, wspierają wymianę doświadczeń pomiędzy architektami i bibliotekarzami a ich publikacje uznawane są za najlepsze źródło informacji o trendach w budownictwie bibliotecznym. Mowa tu o Library Buildings and Equipment Section w strukturze IFLA oraz o LIBER Architecture Group w strukturze LIBER.

Pomocne mogą być opracowania tematyczne, np. artykuł Marcina Pędicha, w którym autor dokonał przeglądu tendencji w piśmiennictwie dotyczącym budownictwa bibliotecznego za lata 1976–1989 i 1990–2006 [Pędich, 2007]. Do literatury bibliotekoznawczej ciekawy materiał badawczy wnoszą organizowane konferencje, w całości lub w części poświęcone projektowaniu bibliotek i zagadnieniom współczesnego budownictwa bibliotecznego. Przed-

stawione na nich materiały są najczęściej efektem żmudnych badań jednostkowych bibliotek lub doświadczeń praktycznych z budowania nowych gmachów bibliotecznych czy organizacji nowej przestrzeni bibliotecznej. Szczególnie ważne spotkania to te, w których równolegle uczestniczyli bibliotekarze i architekci, np. w czerwcu 2003 r. w Warszawie „Projektowanie i planowanie budynków bibliotecznych – aspekty techniczne i funkcjonalne” i w październiku 2008 w Kielcach „Biblioteka XXI wieku – nowoczesna architektura, pomysły aranżacje, funkcjonalne wyposażenie”.

Należy odnotować fakt, iż dwukrotnie „Biuletyn EBIB” był poświęcony problemom architektury współczesnych bibliotek. Kolejno były to w 2001 r. nr 4 (22) *Architektura bibliotek* i w 2009 nr 3 (103) *Architektura i wystrój wnętrz w bibliotekach*. Każdorazowy projekt dużej biblioteki naukowej, a szczególnie jego realizacja skutkuje nowymi publikacjami. Wzorem nowoczesnego myślenia o bibliotece pozostaje, mimo upływu lat, opublikowany program funkcjonalno-estetyczny dla Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego [Hollender i Kobierska-Maciuszko, 1996], gdzie autorzy pokazują metodę i sposób myślenia przydatne w projektowaniu przestrzeni bibliotecznej.

Kreowanie dobrych przestrzeni publicznych jest zawsze tematem aktualnym. Wystarczy przytoczyć w tym miejscu powszechnie znaną definicję: „Architektura to sztuka tworzenia ładu w otoczeniu w celu dostosowania go do zaspokojenia wielorakich [...] potrzeb ludzi przez planową przemianę naturalnego środowiska oraz budowanie form i wydzielanie przestrzeni o różnym przeznaczeniu” [Wielka Encyklopedia, s. 243].

Marie-Françoise Bisbrouck, autorka i współautorka prac o budownictwie bibliotecznym, konsultantka do spraw budynków bibliotek uniwersyteckich w Hiszpanii, Portugalii, Włoszech, Szwajcarii, Węgrzech i Francji, zaangażowana w prace IFLA i LIBER, zwróciła uwagę na rolę, jaką dla osiągnięcia pozytywnego efektu końcowego, odgrywa proces planowania budowy (przebudowy) biblioteki. M.-F. Bisbrouck proponuje podzielenie tego procesu na następujące etapy:

- utworzenie przez bibliotekę i jej partnerów zespołu składającego się z odpowiednich specjalistów,
- zapewnienie środków finansowych na inwestycję,
- stworzenie programu użytkowego biblioteki,
- wybór architekta,
- podzielenie procesu na etapy i określenie niezbędnego czasu na każdy z etapów,
- wskazanie dodatkowych terenów towarzyszących głównemu projektowi.

Program użytkowy biblioteki autorka uważa za podstawowy w całym procesie. W znaczny sposób determinuje on parametry przyszłej biblioteki. Program musi określić równolegle wiele wymagań: operacyjnych,

funkcjonalnych i środowiskowych. Musi być napisany językiem zrozumiałym dla całego, zróżnicowanego profesjonalnie zespołu projektantów. Ze względu na dwoistą naturę wymagań – jakościowych i ilościowych – powinien zawierać części opisowe, diagramy, schematy funkcjonalne, rekomendacje techniczne i architektoniczne oraz opis standardu jakościowego architektury i urządzeń technicznych. Autorami tych wytycznych muszą być bibliotekarze. W programie użytkowym należy umieścić opis czynności występujących w każdym z pomieszczeń, określone wielkości powierzchni, wysokości pomieszczeń, rekomendowane rozmieszczenie itp. Przedstawiciele biblioteki muszą też określić warunki wewnętrznego środowiska budynku, np. dopuszczalny poziom hałasu dla poszczególnych pomieszczeń, poziom i jakość oświetlenia, temperaturę, wilgotność, nośność stropów, zapotrzebowanie na energię i media, formę ochrony mienia, kontroli wstępu itd. [Bisbrouck, 2004].

Orientacja na użytkownika i wzrastający wpływ nowych technik na funkcjonowanie bibliotek spowodowały konieczność weryfikacji wcześniejszych zasad projektowania i oceny przestrzeni bibliotecznej. Dlatego, ważne stało się określenie podstawowych parametrów, pomocnych przy planowaniu bibliotek w przyszłości. Zrobił to Brytyjczyk, Andrew McDonald. Pełni on funkcję Dyrektora Library and Learning Services, University of East London, jest Przewodniczącym Lifelong Learning Centres tej uczelni i Przewodniczącym sekcji IFLA Academic and Research Libraries na lata 2009–2011. McDonald przedstawił, podczas Seminarium LIBER Architecture Group w Utrechcie w 2006 r., swoją propozycję usystematyzowania oceny jakości przestrzeni bibliotecznej, która jest odzwierciedleniem współczesnych trendów i wskazówką do projektowania nowych obiektów w przyszłości [McDonald, 2006b]. Są to cechy istotne dla przestrzeni budynków bibliotecznych, dopasowane do nowej ery edukacji i informacji, z uwzględnieniem zmian społecznych i trendów architektonicznych. Istnieje możliwość użycia zestawu tych cech do oceny przestrzeni bibliotecznej teraz i w przyszłości, od pewnego czasu dokonuje się już oceny budynków bibliotecznych z zastosowaniem właściwości wskazanych przez McDonalda [Mittler, 2008; Konieczna, 2009]. Badacz ten zebrał cechy wynikające z doświadczenia i można uznać, że stanowią one najnowocześniejszy wyraz tendencji we współczesnym budownictwie bibliotecznym. Andrew McDonald przedstawił zespół pożądanych cech, którymi powinna się charakteryzować dobrze zorganizowana, współczesna biblioteka. Czerpał z wcześniejszych doświadczeń, które znalazły odzwierciedlenie m.in. w zasadach sformułowanych przez H. Faulkner-Browna, oraz z praktyki tworzenia przestrzeni bibliotecznej w ostatnich kilkunastu latach, w tym z praktyki własnej. Uznać można, że wyodrębnione przez McDonalda cechy tworzą zespół zasad, których przestrzeganie pozwala ukształtować optymalną przestrzeń biblioteczną. Oczywiście jest, że znajomość cech dobrej przestrzeni bibliotecznej ma wpływ na jakość tworzonych obiektów.

Uwzględnianie przez projektantów skwantyfikowanej wiedzy i doświadczeń w tym zakresie pozytywnie wpływa na tworzone obiekty. Przestrzeń biblioteczna według McDonalda powinna być (tłumaczenie własne):

- *functional* (funkcjonalna, taka która funkcjonuje sprawnie, dobrze wygląda i jest trwała);
- *adaptable* (przystosowalna, elastyczna, której sposób użytkowania można łatwo zmienić);
- *accessible* (dostępna, zapraszająca przestrzeń społeczna, promująca niezależność);
- *varied* (różnorodna, z możliwością wyboru przestrzeni do nauki i badań lub dla innych mediów);
- *interactive* (interaktywna, dobrze zorganizowana, ułatwiająca kontakt pomiędzy użytkownikami i usługami);
- *conducive* (sprzyjająca, motywująca i inspirująca ludzi);
- *environmentally suitable* (odpowiednia dla środowiska, z odpowiednimi warunkami dla czytelników, książek i komputerów);
- *safe and secure* (bezpieczna i chroniąca ludzi, zbiory, wyposażenie, dane i budynek);
- *efficient* (sprawna, ekonomiczna w wykorzystaniu przestrzeni, personelu i bieżących kosztów);
- *suitable for information technology* (odpowiednia dla technologii informacyjnych z elastycznym dostarczaniem informacji dla użytkowników i personelu);
- *oomph* (śmiała, zdobywająca wyobraźnię użytkowników i oddająca ducha uniwersytetu).

McDonald nie wartościuje cech, każda z nich jest równie ważna. Można jednak przyjąć, w oparciu o objaśnienia kolejnych terminów, że cecha *functional* jest cechą nadrzędną w stosunku do pozostałych. Oznacza ona, w rozumieniu McDonalda, przestrzeń sprawnie działająca, tj. łatwą w użytkowaniu, umożliwiającą najwyższej klasy serwis biblioteczny z uwzględnieniem czynników estetycznych i zależności, jakie zachodzą pomiędzy ludźmi, zbiorami i techniką informacyjną. Akcentowana jest pozycja użytkownika, jako centrum całego procesu projektowania przestrzeni bibliotecznej. Doświadczenie zawodowe i zajmowane stanowiska McDonalda pozwalają uznać, że cechy przyjęte przez niego jako skala oceny, są sprawdzone doświadczalnie [McDonald, 2006a]. Nowym elementem oceny przestrzeni bibliotecznej wg McDonalda, jest cecha *oomph*, syntetyzująca wszystkie wartości wyrażone wcześniej, powodująca, iż ich harmonijne współlistnienie, namaszczone talentem twórców, nadaje budowli znamiona dzieła sztuki. *Oomph* – cecha trudna do jednoznacznego zdefiniowania, określana bywa też jako czynnik *wow*. Każdy, kto choć w minimalnym stopniu wrażliwy jest na piękno wie co to oznacza, choć zdefiniować tego nie może. *Wow* – to okrzyk zachwytu na widok niezwykłego dzieła sztuki.

Jacek Krenz, polski architekt związany z uczelniami w Polsce i Portugalii napisał: „każde miasto posiada taką budowlę, która w świadomości społecznej staje się wyróżniającym je elementem identyfikacyjnym, obiektem zwiedzania czy przedmiotem badań historyków” [Krenz, 2010, s. 71]. Życzymy sobie, by jak najczęściej takimi symbolami stawały się obiekty biblioteczne. Zintegrowane z otaczającym środowiskiem naturalnym, urbanistycznym, społecznym, nowoczesne i ekscytujące swoim wyglądem oraz funkcjonalnością budynki bibliotek oddziałują na użytkowników i pracowników bibliotek, ale także na innych, którzy mają z nimi kontakt (przechodnie, przejezdni, mieszkańcy, turyści) i wzbudzają w nich zachwyt.

Bibliografia

- Birkenmajer A. (1929), *Nowoczesne budownictwo biblioteczne*. „Architekt”, z. 2/3, s. 19–46. Przedruk w: Birkenmajer A. (1975), *Studia bibliologiczne*. Wrocław i in., s. 475–512.
- Bisbrouck M.-F. (2004), *From Concept to Commissioning: The Library – Scheduling, Programming, Phasing*. „LIBER Quarterly” [online]. Vol. 14, No 2, s. 218–231, [dostęp: 2014-02-20]. Dostępny w World Wide Web: <http://liber.library.uu.nl/index.php/lq/article/view/URN%3ANBN%3ANL%3AUT%3A10-1-113377>.
- Elmar Mittler [online]. [dostęp: 2014-02-20]. Dostępny w World Wide Web: http://de.wikipedia.org/wiki/Elmar_Mittler.
- Hollender H., Kobierska-Maciuszko E. (1996), *Nowy gmach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Koncepcja funkcjonalna i estetyczna*. „Rocznik Biblioteki Narodowej”, t. 32, s. 195–214.
- Jarecka H. (1972), *Witkiewicz-Koszczyk Jan Marian Józef*. W: Słownik pracowników książki polskiej. Pod red. I. Treichel. Warszawa-Łódź, s. 970.
- Konieczna D. (2009), *Nowe trendy w architekturze i organizacji przestrzeni w bibliotekach polskich*. W: Nowoczesna biblioteka. Materiały z ogólnopolskiej, przedjazdowej konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Pod red. M. Drzewieckiego, [online], Konstancin-Jeziorna, 29–30 maja 2009 roku [dostęp: 2014-02-20]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.sbp.pl/repository/konferencje/Konieczna.ppt>.
- Krenz J. (2010), *Ideogramy architektury. Między znakiem a znaczeniem*. Pelplin.
- McDonald A. (2006a), *Qualities of good learning space* [online]. [dostęp: 2014-02-20]. Dostępny w World Wide Web: http://www.zhbluzern.ch/liber-lag/PP_LAG_06/Wednesday/mcdonald_abs_cv.pdf
- McDonald A. (2006b), *The Ten Commandments revisited. The Qualities of Good Library Space*. „LIBER Quarterly” [online]. Vol. 16, No 2, s.104–119, [dostęp: 2014-02-20]. Dostępny w World Wide Web: <http://liber.library.uu.nl/index.php/lq/article/view/URN%3ANBN%3ANL%3AUT%3A10-1-113444>.
- Mittler E. (2008), *The German Experience: Evaluation of German Library Buildings from the Last Decades*. „LIBER Quarterly” [online]. Vol. 18, No 2, s. 17–198, [dostęp: 2014-02-20]. Dostępny w World

Wide Web: <http://liber.library.uu.nl/publish/articles/000255/article.pdf>.

Pędich M. (2007), *Architektura bibliotek. Analiza trendów na podstawie piśmiennictwa zagranicznego rejestrowanego*

w „*Bibliografii Analitycznej Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej*”. „*Przegląd Biblioteczny*”, z. 1, s. 42–66.

Wielka Encyklopedia PWN. T. 2. Warszawa 2001, s. 243.

Anna Walczak

A good library space. A few notes

Summary

Knowing the users' needs and exchanging the information between librarians and architects allow the creation of the highest quality library. The characteristics of the quality of the library described by Andrew McDonald, published in 2006, are presented as a new criterion for the evaluation of libraries. The paper indicates the role of librarians in creating a modern library space, especially as the designers of the utility programs.

Keywords: library space, library architecture, library interior design, library building functionality, library design, assessment of the quality of library space, a user-orientation, Andrew McDonald

